

Inventariserend Veldonderzoek

Uitbreiding De Schakel te Rijnsburg

Opdrachtgever

Bouwkundig adviesbureau A. Duijndam
Burggravenlaan 14
2223 EX KATWIJK

Projectnummer

174051

Autorisatie

Gerapporteerd door: paraaf datum status
drs. J. Huizer 6 april 2004

drs. D.D.F. Plasmeijer

Kenmerk

JHU/UIT/SAD/174051

Gecontroleerd door: paraaf datum status
drs. E.E.A. van der Kuijl

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

Colofon

Opdrachtgever: Bouwkundig adviesbureau A. Duijndam
Project: Uitbreiding De Schakel te Rijnsburg
Projectnummer: 174051
Titel: Inventariserend Veldonderzoek, Uitbreiding De Schakel te Rijnsburg
Datum: Maart 2004
Auteurs: Drs. J. Huizer, drs. D.D.F. Plasmeijer
Verantwoording: Drs. E.E.A. van der Kuijl
Druk: Synthegra Archeologie bv, Zelhem
ISSN: 1574-0838

Synthegra Archeologie bv
Postbus 4
6997 ZG Hoog-Keppel
telefoon: 0314-627708
fax: 0314-627726
www.synthegra.com

© Synthegra Archeologie bv, 2004

De rechten van intellectuele eigendom verblijven te alle tijde bij Synthegra Archeologie bv.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

INHOUD

1	Inleiding, Onderzoekskader en Objectgegevens	3
1.1	Inleiding en onderzoekskader	3
1.2	Onderzoeksdoel	3
1.3	Objectgegevens	4
2	Onderzoeksmethodiek	5
2.1	Bepaling van regionale achtergrondwaarden	5
2.2	Historisch onderzoek	5
2.3	Inventarisatie van archeologische gegevens	5
3	Resultaten vooronderzoek	6
3.1	Geologische ontwikkeling van het onderzoeksgebied	6
3.2	Bodem	9
3.3	Samenvatting geologie en bodem	9
4	Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie	10
4.1	Prehistorie	10
5	Resultaten van het veldwerk	14
5.1	Toekomstig grondverzet	14
5.2	Opzet van het booronderzoek	14
5.3	Resultaten van het veldwerk	14
6	Conclusie	15
7	Aanbeveling	16
	Gebruikte Literatuur	17

Bijlagen:

- Bijlage 1: Regionale overzichtskaart
- Bijlage 2: Detailkaart met de locatie met boorpunten
- Bijlage 3: Boorstaten
- Bijlage 4: Overzicht geologische perioden
- Bijlage 5: Lijst met afkortingen

1 Inleiding, Onderzoekskader en Objectgegevens

1.1 Inleiding en onderzoekskader

Op 17 maart 2004 is op het terrein van Protestants Christelijke Basisschool "De Schakel" aan het Cappelrijeland 1a te Rijnsburg in opdracht van Bouwkundig Adviesbureau A. Duijndam, door Synthegra Archeologie bv een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd. De oppervlakte van het onderzochte gedeelte bedraagt circa 500 m². De locatie is onderzocht in verband met een voorgenomen bestemmingsplanwijziging. Het onderzoek bestaat uit een historisch onderzoek en een inventariserend veldonderzoek.

Op basis van informatie van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort is naar voren gekomen dat voor het terrein een hoge archeologische verwachtingswaarde van toepassing is. Op basis van de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden), de provincie (CHS: Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland regio Duin- en Bollenstreek) en AMK (Archeologische Monumentenkaart) van de ROB kan worden vastgesteld dat dit waarschijnlijk geldt voor het gehele onderzoeksgebied.

Uit de kaart van de CHS blijkt, dat de locatie zich bevindt op een stroomgordel aan of op het huidige oppervlak met occupatie vanaf de IJzertijd en Romeinse Tijd en een zeer grote kans heeft op archeologische sporen.

De geplande wijziging in het bestemmingsplan en het daarmee samenhangende grondverzet kan een bedreiging vormen voor de mogelijke archeologische waarden in het plangebied. Op basis van diverse rijks- en provinciale regelingen, met name het verdrag van Malta, Nota Belvédère en de Leidraad Provinciaal Omgevingsbeleid dient een inventarisatie van de archeologische waarden in het gebied gemaakt te worden. De provinciaal archeoloog, drs. R.H.P. Proos zal de resultaten van het onderzoek toetsen. De resultaten van het onderzoek zullen vervolgens in de planvorming betrokken dienen te worden.

Het onderzoek en de adviezen hebben betrekking op de Prehistorie tot en met de Nieuwe Tijd. Het onderzoek is afgestemd op het toekomstig grondverzet en de daarmee samenhangende verstoring van het landschap en het bodemarchief.

1.2 Onderzoeksdoel

Het doel van het inventariserend veldonderzoek is inzicht te verkrijgen of er op onderzoekslocatie archeologische waarden aanwezig zijn en, zo ja, van welke aard. De volgende vragen dienen, indien mogelijk, te worden beantwoord:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

1.3 Objectgegevens

Plaats : Rijnsburg
Gemeente : Rijnsburg
Provincie : Zuid-Holland
Toponiem : Cappelrijeland
Projectnummer : 174051
Kaartblad : 30E
Coördinaten : 90.450/466.700
Grondgebruik : Bebouwing
Geomorfologie : Getij/riviermondbrug

Afbeelding 1: De onderzoekslocatie in rood kader op de historische kaart uit 1851

2 Onderzoeksmethodiek

2.1 Bepaling van regionale achtergrondwaarden

De eerste fase van het historisch onderzoek bestaat uit het bepalen van de regionale achtergrondwaarden. Hiervoor is gebruik gemaakt van beschikbaar kaartmateriaal. Dit is:

- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:250.000)
- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:50.000 – blad 30 oost)
- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Kaarten Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid Holland (CHS)
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW)
- Archeologische vondstmeldingen uit het ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem)

2.2 Historisch onderzoek

Voor het historisch onderzoek zijn de volgende instanties bezocht:

- Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage
- Bibliotheek Universiteit te Leiden

2.3 Inventarisatie van archeologische gegevens

Voor de inventarisatie van archeologische gegevens is gebruik gemaakt van ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in Amersfoort.

Aan de hand van de geraadpleegde bronnen kan een inschatting gemaakt worden van de geologische en archeologische verwachting op de onderzoekslocatie.

3 Resultaten vooronderzoek

3.1 Geologische ontwikkeling van het onderzoeksgebied

Na de laatste ijstijd, het Weichselien, zette een snelle zeespiegelstijging in als gevolg van een klimaatverbetering. Hierdoor steeg tevens het grondwater waardoor een dik pakket veen ontstond, de Basisveen Laag (onderdeel van de Formatie van Nieuwkoop).¹ Dit moerassige veenlandschap werd in de daarop volgende periode meerdere malen overstroomd door de continuering van de zeespiegelstijging. Vanaf ca. 3850 v. Chr. tot 1800 v. Chr. neemt deze zeespiegelstijging geleidelijk af.² Het overschot aan zand dat door de afgenomen zeespiegelstijging vrijkwam werd nu nog slechts tijdens (extra) hoogwater afgezet, waardoor er een reeks strandwallen ontstond die zich in zeewaartse richting uitbreidden. Gedurende dit proces werden grote hoeveelheden zand, zavel en klei afgezet, waarbij het zand voornamelijk sedimenteerde in de vorm van langgerekte strandwallen die parallel aan de kust liepen. Door het zandoverschot werden deze strandwallen gedurende de vorming ervan direct opgehoogd met zand dat door eolische processen werd aangevoerd. Deze ophogingen worden de Oude Duinen genoemd. Geologisch gezien behoort dit duinzand tot het Laagpakket van Zandvoort, Formatie van Naaldwijk). Een deel van Rijsenburg is gelegen op de meest zuidelijke uitloper van de rij Oude strandwallen en Oude Duinen, die loopt van het noorden van het voormalige Rijnestuarium, bij de uitwateringssluizen van Katwijk tot aan Schoorl in de kop van Noord-Holland. De exacte grenzen en ligging van de strandwal van Rijsenburg is niet bekend. Wel is zeker dat deze aanwezig is ter hoogte van de oude Abdij van Rijsenburg en vanaf hier naar het zuiden toe waarschijnlijk slechts 100 à 150 m doorloopt, tot waar het aan de stroomvlakte van de Oude Rijn grenst. In noordelijke richting is deze strandwal nog aanwezig ter plaatse van het sportpark Middelmors en de Elsgeesterweg (polder). De (oude) duinenrij bleef relatief laag en bereikte zelden een hoogte van meer dan 10 meter boven NAP.

De strandwallen bereikten hun meest oostelijke begrenzing rond 4800 jaar geleden en de duinenrij sloot zich op dat moment nagenoeg. Hierdoor raakte het achter de duinen gelegen getijdengebied minder vaak overstroomd en werden de omstandigheden wederom gunstig voor veenvorming, met als gevolg dat een dik, uitgestrekt veenpakket gevormd werd dat het Hollandveen Laagpakket (onderdeel van de Formatie van Nieuwkoop) genoemd wordt. Dit vond hoofdzakelijk plaats achter de duinen, ten oosten van de strandwal van Rijsenburg. Omdat Rijsenburg zich in de buurt van een opening in de strandwallen en duinen bevond (de Oude Rijn mondde hier immers in zee uit), bevinden zich hier ook brakke / mariene klei afzettingen. Ten westen hiervan was gedurende deze periode (Midden Neolithicum) een lager gelegen waddengebied aanwezig. Vanaf het Midden-Neolithicum (4000 v. Chr.) tot de Vroege Bronstijd (1800 v. Chr.) en gedurende de Midden IJzertijd (600-250 v. Chr.) was Rijsenburg direct aan zee gelegen.

Na 3000 v. Chr. worden de strandwallen niet meer afgebroken door erosie vanuit zee. Uitzonderingen op de gesloten duinenrij vormden de kustopeningen van de Schelde, Maas, het zeegat van Bergen en de Oude Rijnmonding, waar Rijsenburg gelegen is (afb. 2).

¹ De gebruikte formatienamen zijn die conform De Mulder et al., 2003.

² Van de Plassche, 1982.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

Vanaf de Vroege Bronstijd tot na de Late Middeleeuwen (ca. 1600-1700) is er sprake van een uitgestrekt kweldergebied, dat nog zeer onder de invloed stond van de zee. Gezien de ligging van Rijnsburg nabij de stroomvlakte van de Rijn en in de nabijheid van de zee is het al vanaf de vroegste geschiedenis een gebied geweest dat vatbaar was voor overstromingen. Rijnsburg bestond voor een groot deel uit laaggelegen kwelders, schorren slikgronden en wadden, welke werden doorsneden door kreken en getijdengeulen.

Afbeelding 2: Geologische situatie in Nederland rond 3000 voor Chr. Locatie van Rijnsburg in de cirkel.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

Het gebied ten westen en zuiden van de huidige dorpskern wordt verondersteld meer een wadden- en slikkengebied te zijn geweest, terwijl ter plaatse van deze huidige dorpskern en het noordelijker gebied het land iets hoger gelegen (op de oude strandwal en oude Rijn oeverwal / getijdenmonding-inversierug) was (hoge kwelder).

Dit gebied kenmerkte zich door de aanwezigheid van kreekkruggen en getijdenkreeken. De bewoners van dit gebied (mogelijk al vanaf de IJzertijd) waren vooral aangewezen op de hogere delen van dit gebied (oude oeverwal van de Rijn en de kreekkruggen). Kreeken in dit gebied stonden direct onder invloed van de zee en de waterstand was afhankelijk van het getij. Het water in deze kreeken was waarschijnlijk deels zoet of brak, afhankelijk van de invloed van de zee en de uitstroom van de Rijn (afb. 3).

Afbeelding 3: Geologische situatie in Nederland gedurende de Romeinse periode. Locatie van Rijnsburg in de cirkel.

Met name één zeer brede getijdenkreek domineerde gedurende het Vroeg Middeleeuwse Rijnsburg. De loop van deze kreek (welke tevens bekend is uit historische bronnen, genaamd *Flieta*) is voor een klein deel bekend. Deze oude Vlietloop is op het oude Abdijterrein en ter plaatse van het Woonzorgcentrum De Vlietstede aan de Oude Vlietweg waargenomen. De exacte breedte en het verdere verloop zijn niet bekend. Vanaf ca. 1000 v. Chr. dringt de zee weer binnen, wat grote invloed heeft in het mondingsgebied van de Oude Rijn. De veenvorming wordt onderbroken en grote hoeveelheden zand, zavel en klei van mariene herkomst worden afgezet. De hogere delen in de Oude Rijnmond bestonden in deze periode uit de rivieroevers en riviermondruigen van de Oude Rijn en daaronder een deel van de oude strandwal, waarop Rijnsburg gelegen is. Het (oude) waddegebied strekte zich uit ten westen van de dorpskern en omsloot het gebied direct ten zuiden ervan. Vermoed wordt, dat de naar het zuiden afbuigende brede getijdengkreek (*Flieta*) gedurende deze

periode (9^e-10^e eeuw) verlandde en haar waterafvoer naar het noorden verplaatste, ongeveer volgens het huidige verloop van de (gekanaliseerde) Vliet.³

Door toenemende bevolkingsdruk in deze periode en een grotere aanslag op de strandwallen gelegen bossen door grootschalige houtkap is het gebied rond 1000-1200 waarschijnlijk gaan verstuiven. Door ontbossing en overbegrazing werd de vruchtbare bovenlaag aangetast waardoor verstuiving mogelijk werd, die de grootte hoogteverschillen van het Oude Duin liet verdwijnen. In deze periode werden grote hoeveelheden zand tot ver landinwaarts afgezet, deze zandafzettingen worden de Jonge Duinen genoemd.

Vanaf het einde van Late Middeleeuwen weet men het (zee)water steeds beter buiten te houden. Tot ongeveer 1600 is het gebied volop in verandering en uiteindelijk in de zeventiende eeuw ontstaat de huidige kustlijn, die sindsdien weinig veranderingen heeft ondergaan. Dit kwam mede doordat men er omstreeks 1850 in slaagde verdere verstuiving tegen te gaan door de strandwallen en uitgestoven duinvlakten te beplanten met onder andere helmgras en naaldbomen.⁴

Afbeelding 4: Schematische doorsnede van een met zavel en klei bedekte strandvlakte tussen Rijnsburg en Oegstgeest. De onderzoekslocatie is geprojecteerd in het westelijke gedeelte van het profiel met de code EK19.⁵

³ Van Es et al., 1988.

⁴ Zagwijn, 1991.

⁵ Naar Markus & Van Wallenburg, 1982.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

De geologische ondergrond (tot 3 á 4 m-MV) van Rijnsburg bestaat uit afzettingen behorend tot de Formaties van Nieuwkoop en Naaldwijk, welke bestaan uit kustvlakte afzettingen (zee en rivier) van wisselende aard zoals, klei, zavelig zand, zavel, zand en veen. Deze zijn overwegend tijdens de Duinkerke transgressiefasen afgezet, enerzijds door de zee (primair) en anderzijds door eolische processen (verstuiwingen, secundair). De hoogstgelegen oudste afzetting bestaat uit het Laagpakket van Zandvoort (Formatie van Naaldwijk), welke bestaat uit oude strandzandafzettingen uit de Calais fasen II en III (5000 v. Chr. tot 3500 v. Chr.). Hierop is in de lagere delen in de periode hierna een laagveenafzetting (Hollandveen Laagpakket, Formatie van Nieuwkoop) ontstaan. Lokaal is er in de bovenlagen van de ondergrond hoofdzakelijk sprake van afzettingen uit de Duinkerke I (ca. 500-200 v. Chr.), en mogelijk Duinkerke III transgressiefasen, die gedurende de Vroege en Late Middeleeuwen (200-1500 AD) hebben opgetreden. Gedurende deze Duinkerke transgressieperioden strekte de mariene invloed zich regelmatig stroomopwaarts uit tot voorbij Leiden. Deze afzettingen zijn in Rijnsburg aanwezig als kalkloze, groengrijze lichte klei, zavel, zandige zavel en zandafzettingen en staan bekend onder de naam Laagpakket van Walcheren (Formatie van Naaldwijk). Deze jonge zeeafzettingen die tijdens de transgressiefasen werden afgezet, overspoelden het veen van het Hollandveen Laagpakket, dat zich op de oudere afzettingen uit de periode van de Calais-transgressiefasen opgebouwd had.

3.2 Bodem

Op veel locaties binnen Rijnsburg heeft zich volgens de bodemkaart in de ondergrond een tuineerdgrond (code EK19) ontwikkeld, welke in latere tijden is ontstaan door gebruik van de grond als tuinbouwlocatie. Aangezien dit het meest aangetroffen bodemtype is, is het profielopbouw ervan hieronder per stratigrafisch kenmerk (horizont) beschreven:⁶

- Aanp1 0-20 cm donkergrijze, matig humeuze kalkrijke lichte zavel, vermengd met veel duinzand
- Aanp2g 20-50 cm donkergrijze, matig humeuze, iets roestige kalkrijke lichte zavel; vermengd met duinzand
- C21gb 50-85 cm grijsbruine roestige kalkrijke lichte zavel; sponsstructuur
- C22gb 85-110 cm grijze roestige kalkrijke zavel; sponsstructuur
- CGb 110-120 cm grijs kalkrijk kleilig fijn zand

3.3 Samenvatting geologie en bodem

De archeologische verwachting op grond van de geologie van het terrein is als volgt. Gezien de ligging van de locatie op een relatief laaggelegen wad en kweldergebied met mogelijke kreekruigen kunnen slechts archeologische waarden daterende vanaf de Romeinse Periode, en met name uit de Middeleeuwen en opvolgende perioden voorkomen. Door de aanwezigheid van een Oude Strandwal zou het mogelijk kunnen zijn dat er archeologische waarden uit het (Laat) Neolithicum, Bronstijd en/of IJzertijd aanwezig zijn. Het is echter niet duidelijk in welke mate dit deel van de strandwal hoog genoeg gelegen is geweest voor bewoning en in welke mate de afzettingen ervan nog aanwezig zijn. Hier bevindt zich het punt dat de zee doorbrak gedurende de Duinkerke-transgressiefasen en insnijpende kreek (waaronder de Oude Vliet (*Flieta*) en latere Vliet) deze oude Strandwal en omliggende gebied waarschijnlijk voor een groot deel hebben geërodeerd. In dat geval zullen slechts voornamelijk waarden daterende vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht mogen worden. Het bodemonderzoek is bedoeld om deze hypothesen te toetsen.

⁶ Markus & Van Wallenburg, 1982.

4 Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie

Hoewel de locatie deel uitmaakt van de gemeente Rijnsburg, is dit niet altijd het geval geweest. Pas bij de gemeentelijke herindeling van de jaren 1960 werd het gebied losgemaakt van de gemeente Oegstgeest en bij Rijnsburg gevoegd.

4.1 Prehistorie

De bewoningsgeschiedenis van Holland gaat tenminste terug tot het laatste deel van het Paleolithicum (12.000-9.000 v.Chr.) Uit deze periode stammen de oudste resten van menselijke bewoning die tot nu toe aangetroffen zijn.⁷ Het betrof hier nog jagers-verzamelaars. Het water- en wildrijke West- en Noord-Nederland vormde een ideaal jachtterrein. Daarnaast waren er ruime mogelijkheden voor de visserij. Het dagelijks leven speelde zich vooral af in seizoenskampen. In het Neolithicum (5.300-2.000 v.Chr.) deed de landbouw zijn intrede in het gebied. De bewoning was vooral geconcentreerd op de hoger gelegen gebieden. Toen een tijdelijke verlaging van de zeespiegel vanaf de Bronstijd meer mogelijkheden bood voor landbouw, groeide de bevolking snel en ontstonden er permanente nederzettingen achter de duinen, op Texel en langs de riviermonden.⁸

Bij Voorhout in de Elsgeester polder werd aan het begin van de 20^e eeuw een vondst gedaan van negentien bronzen werktuigen. Hiervan waren enkele uit Engeland afkomstig.⁹ Deze vondst werd gedaan op slechts enkele kilometers ten noorden van de onderzoekslocatie.

4.2 Romeinse Tijd

Vanaf de eerste eeuw na Christus lag de Romeinse noordgrens langs de Rijn. Op diverse plaatsen werden door de Romeinen castella gebouwd, kleine forten, waar bewakingstroepen gelegerd waren. De Rijn was in deze periode dan ook van groot belang voor de ontwikkeling van het gebied. Bulktransporten van graan vanuit het zuiden van de Nederlanden en later in toenemende mate vanuit Engeland, waren van levensbelang voor de bevolking in de Rijnstreek, die sneller groeide dan de lokale landbouw kon bijbenen.¹⁰ De enige stad van betekenis in het westen van ons land was Forum Hadriani, het tegenwoordige Voorburg. Bekend zijn de diverse vondsten uit de Romeinse Tijd die nabij Valkenburg gedaan zijn.

4.3 Middeleeuwen

Door de ineenstorting van de Romeinse noordgrens aan het begin van de vijfde eeuw na Christus, ontstond een machtsvacuüm dat in eerste instantie werd opgevuld door de Friezen en Franken. De voortdurende invallen van barbarenstammen als de Franken en de Saksen hadden al vanaf het midden van de derde eeuw gezorgd voor een daling van de bevolkingsaantallen. Diverse epidemieën maakten ook nog eens veel slachtoffers. Veel van de oude nederzettingen werden verlaten. Enkele plaatsen die toch doorlopend bewoond lijken te zijn geweest, zijn Leiden en Alphen.¹¹ De agressieve uitbreiding van een sterk Frankisch koninkrijk vanuit het tegenwoordige Noord-Frankrijk zorgde voor conflicten tussen de Friezen en de Franken. Uiteindelijk werden de Friezen kort na 687 teruggedrongen tot boven de Oude Rijn, die hiermee dus alweer de grens ging vormen van een groot rijk.¹²

Als beloning voor zijn aandeel in de moord op een Vikinghoofdman kreeg de Fries Gerulf in 889 een groot aantal gebieden langs de Noordzeekust in leen van de Oost-Frankische koning. Hij werd hiermee de stamvader van het Hollandse gravenhuis. Er was op dat moment overigens nog geen sprake van een aaneengesloten graafschap 'Holland'. Nog in 980 was Dirk II graaf in Kinnem (Kennemerland), Texla (Texel) en Maasland.¹³ Graaf Floris I voegde een klein gebied in de Rijnstreek genaamd 'Holdland', toe aan de

⁷ de Nijs en Beuker (red) 2002, 19.

⁸ de Nijs en Beuker (red) 2002, 19.

⁹ Glasbergen & Leenheer 1975, 9.

¹⁰ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 23.

¹¹ de Nijs en Beuker (red) 2002, 44-47.

¹² de Nijs en Beuker (red) 2002, 49.

¹³ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 63.

grafelijke domeinen. Vanaf de elfde eeuw ging deze naam in verbasterde vorm voor het hele graafschap gelden.¹⁴

Al snel na de chaotische toestanden tijdens de volksverhuizingen moet het gebied rond Rijnsburg weer bewoond zijn geweest. Naar schatting is tussen 500 en 600 na Chr. in het lage gebied tussen de Rijn en de Vliet al weer een kleine nederzetting ontstaan. De Vliet liep toen vanaf het huidige Moleneind met een grote bocht tot aan het Katwijkereind iets ten zuiden van de tegenwoordige loop. In 1911 werd achter de toenmalige molen een grafveld gevonden dat gedateerd werd tussen 560 en 700 na Chr.¹⁵ In het centrum van het moderne dorp zijn resten van vroegmiddeleeuwse bewoning aangetroffen onder de resten van het latere klooster. Op deze plaats was gedurende drie generaties een boerenbedrijf gevestigd. Behalve sporen van ijzerbewerking werden ook resten gevonden van de produktie van glazen kralen. Deze laatste vondsten doen vermoeden dat de nederzetting een bijzondere plaats innam in de regio.¹⁶ Dat er sprake geweest zal zijn van bewoning door een aanzienlijke familie word ook bevestigd door de oudste geschreven bronnen die van Rijnsburg bekend zijn.

De vroegste vermelding in de bronnen van het dorp Rijnsburg vinden we in een goederenlijst van de Utrechtse St. Maartenskerk. De lijst werd tussen 918 en 948 samengesteld uit schenkingsoorkonden vanaf 732. In deze lijst lezen we dat tot "...Hrotaluashem, dat nu Rinasburg genoemd wordt, 13 *mansii* behoren uit de erfenis van Radulfus en Aldburga, die zij zelf aan St. Maarten [de kerk] overgedragen hebben, en die *mansii* liggen noordelijk van de Flieta [Vliet], de *sidilia* echter, die *ofstedi* [hofsteden] genoemd worden, zuidelijk van de Flieta, en hierin wonen bovengenoemden".¹⁷

Het andere middeleeuwse centrum in de nabijheid van de onderzoekslocatie wordt gevormd door de kerk van Kerckwerve. Deze kerk is tegenwoordig beter bekend als het Groene Kerkje van Oegstgeest. Dit kerkje heeft een belangrijke rol gespeeld in de kerstening van een groot deel van het tegenwoordige Holland.

De Angelsaksische missionaris Willibrord werd in 695 na Chr. door de paus belast met de kerstening van de Friezen. Vanuit Utrecht ondernam hij tochten door de heidense gebieden om het woord van God te prediken. Pas na de verovering van West-Friesland door Karel Martel en de dood van de Friese koning Radbod kon Willibrord zijn aandacht goed op het kustgebied richten.

De kerk van Kerckwerve is één van de vijf kerken waarvan bekend is dat ze in deze periode gesticht zijn. Willibrord liet ze bij zijn overlijden na aan de abdij van Echternach.¹⁸ Tot in de wijde omtrek werden vanuit deze vijf 'moederkerken' kleinere kerken en kapellen gesticht, die dan weer ondergeschikt waren aan de moederkerk. Toen in de eerste helft van de 11^e eeuw de kapel in Rijnsburg gesticht werd, viel deze dan ook onder het gezag van de kerk in Oegstgeest.¹⁹ We kunnen deze verbintenis tussen Rijnsburg en Oegstgeest ook tegenwoordig nog terugzien in de loop van de Oegstgeesterweg, die langs de Vliet, nu het Oegstgeesterkanaal, vanuit Rijnsburg rechtstreeks naar het Groene Kerkje loopt. Ook in de middeleeuwen was er al sprake van een pad, dat Rijnsburg met de Oegsteester kerk verbond.²⁰

4.4 Vroeg-Moderne Tijd

Uiteindelijk zou het oorspronkelijke Hollandse gravenhuis uitsterven en in 1299 opgevolgd worden door het Henegouwse huis. Een huwelijksverbintenis tussen dit huis en dat van Beieren en later de opvolging door de Bourgondische hertogen zorgden ervoor dat Holland in een groter verband van staten werd opgenomen. De Bourgondische hertogen, oorspronkelijk een zijtak van het Franse koningshuis, zagen kans om een groot statencomplex op te bouwen, dat zich uitstreckte van noordoost-Frankrijk tot Holland. Er was nog geenszins sprake van een eenheidsstaat. De hertog van Bourgondië was graaf van Vlaanderen, hertog van Brabant, enzovoorts. In ieder van de afzonderlijke gewesten was een eigen parlement of statenvergadering. De samenstelling van deze statenvergaderingen verschilde ook nog eens per gewest. De Bourgondiërs waren via

¹⁴ de Nijs en Beuker (red) 2002, 73-74.

¹⁵ Glasbergen & Leenheer 1975, 11.

¹⁶ de Nijs en Beuker (red) 2002, 55.

¹⁷ Sarfatij, 1977, 290.

¹⁸ de Nijs en Beuker (red) 2002, 64.

¹⁹ Sarfatij, 1977, 294.

²⁰ Glasbergen & Leenheer 1975, 12.

huwelijken ook verbonden met het Oostenrijkse huis Habsburg en de Spaanse kroon. De erfgenaam van al deze bezittingen was Karel V, die in 1519 kans zag om zich tot keizer van het Heilige Roomsche Rijk te laten kronen. Door de grote verscheidenheid van zijn bezittingen, was hij wel gedwongen tot het doorvoeren van een centralisatie van het bestuur. Vooral zijn zoon Philips II, die in de Nederlanden vooral als buitenlander beschouwd werd, voerde deze centralisatiepolitiek ver door. De inperkingen van de gewestelijke vrijheden en privilèges, gekoppeld aan het strenge optreden tegen het opkomend Protestantisme zorgden voor onrust en ongeregelheden in de Nederlanden. Geschrokken van de zogenaamde Beeldenstorm in 1566, waarbij de interieurs van vele kerken werden vernield door protestanten, stuurde Philips Don Alvarez de Toledo, hertog van Alva naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen.²¹ Deze maakte de zaak alleen maar erger door zijn harde optreden. Een grootschalige opstand was het gevolg, later bekend als de Tachtigjarige Oorlog. De Tachtigjarige Oorlog had grote gevolgen voor de abdij van Rijnsburg. Rondtrekkende Geuzen vormden een bedreiging voor het klooster en de nonnen. In 1566 was de abdij Leeuwenhorst bij Noordwijk al verwoest. Vanaf 1572 vertrokken de nonnen naar veiliger oorden zoals Utrecht. Bij het beleg van Leiden van 1573-'74 werden vele kerken in de omgeving van de stad verwoest. Zo ook in Rijnsburg. De plunderingen door soldaten zorgden voor immense overlast voor het omringende platteland. Leverde een boer verplicht levensmiddelen aan de ene partij, dan liep hij bovendien het risico door de tegenstander beticht te worden van heulen met de vijand en kon hij rekenen op represailles.

Dat diezelfde boer machteloos was geweest om zich tegen de vorderingen te verzetten, maakte daarbij niet uit. Zo kon Cornelis Maertensz. in 1573 niet verhinderen dat soldaten fruit plukten van zijn bomen in de boomgaard die van de abdij van Rijnsburg gepacht had.²² Maar het ergste moest nog komen. De Geuzen zagen uiteindelijk pas kans de Spanjaarden te verjagen door het land rond Leiden onder water te zetten. Het zou nog zeker zes jaar duren eer de schade die door deze inundaties werd veroorzaakt enigszins was hersteld. Duizenden hectaren landbouwgrond hadden lange tijd onder water gestaan. Dijken moesten worden hersteld, scheepswrakken gelicht uit de vaarten en de schaarse wegen in het gebied waren vernield.²³ In 1572 hadden de Ridderschap en Edelen van Holland en West-Friesland het bestuur over de abdij overgenomen. Het oudste lid van de Ridderschap was automatisch Heer van Rijnsburg en rentmeester voor het leven van de abdijgoederen van Rijnsburg.²⁴ Tot aan de verovering van de Republiek door de Franse legers in 1795 zou deze situatie blijven bestaan. Rijnsburg bleef nog lang een klein, agrarisch dorp.

4.5 Moderne Tijd

De grens tussen Oegstgeest en Rijnsburg liep, zoals al aangegeven, anders dan tegenwoordig. Tot de herindeling in 1966 hoorde de onderzoekslocatie bij de gemeente Oegstgeest. Voor oude kadastrale informatie is dan ook naar de gemeente Oegstgeest gekeken. Het gebied heette indertijd Rijngest. Wanneer we de kaarten van het zogenoemde 'Hollandse Kadaster' uit 1812 bekijken, dan wordt duidelijk dat er van bebouwing op de locatie nog geen sprake was. Nadat Rijnsburg uitgebreid was, werd begin jaren 1970 een begin gemaakt met de bouw van de nieuwe wijk 'Frederiksoord'.

²¹ Israel, 167.

²² Groenveld, 2001, 21.

²³ Groenveld, 2001, 24-25.

²⁴ van Aalst-Houbraken 2000, II.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

Illustratie: Kadastrale Minuutplan uit 1812. Onderzoeklocatie in de rode cirkel.

Bron: www.dewoonomgeving.nl

5 Resultaten van het veldwerk

5.1 Toekomstig grondverzet

De locatie zal gebruikt gaan worden ten behoeve van geplande nieuwbouw. De bestemmingsplanwijziging heeft tot gevolg dat de grond geroerd wordt op plaatsen waar dit nog niet eerder is gebeurd. De gegevens van het bureauonderzoek zijn gebruikt voor het bepalen van het boorpatroon waarbij rekening is gehouden met de bodemlagen die ooit bewoond geweest kunnen zijn.

5.2 Opzet van het booronderzoek

Het booronderzoek is uitgevoerd op 17 maart 2004. Het boorpatroon en de boordiepte zijn zoveel mogelijk afgestemd op de te verwachten bewoningssporen, wat inhoudt dat de boringen zo ver mogelijk van de bebouwing verwijderd werden verricht. Er werden zeven boringen verricht met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. Twee daarvan werden doorgezet tot een diepte van 2 meter beneden het maaiveld, de rest bereikte een diepte van 2 meter, met uitzondering van boring 3, waar een diepte van 160 cm werd bereikt.

5.3 Resultaten van het veldwerk

De boringen bestaan grotendeels uit klei. Het bovenste gedeelte van de boringen 4 tot en met 7 bestaat uit zand, dat matig grof tot uiterst fijn is. Het gaat hier om opgebracht materiaal, hetgeen blijkt uit het voorkomen van puin in het zand. In de boringen 4 en 5 verspreidde het zand een oliegeur, hetgeen wijst op verontreiniging.

Ook de bovengrond in de boringen 1, 2 en 3 is verstoord. Dit blijkt uit het voorkomen van puin tot ca. 1 meter diepte, en plasticresten tot ca. 80 cm.

Het onderste gedeelte van de boringen bestaat uit grijze zwak siltige tot zwak zandige klei, die beneden ca. 190 cm overwegend blauwgrijs gekleurd is. Dit zijn getijdeafzettingen, die gedurende de Duinkerke-transgressiefasen via de monding van de Oude Rijn en Vliet in het gebied zijn afgezet en behoren tot het Laagpakket van Walcheren (Formatie van Naaldwijk).

De verstoring en verontreiniging in de boringen wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van bebouwing binnen enkele meters van de boringen.

Archeologische indicatoren zijn niet aangetroffen. Het oorspronkelijke bodemprofiel is niet meer aanwezig op de locatie.

6 Conclusie

Op basis van de boringen, de stratigrafie en het vondstmateriaal is het terrein te interpreteren als een gebied met lage archeologische verwachting. Uit de boringen is gebleken dat het bodemprofiel binnen het onderzoeksterrein geen natuurlijke opbouw meer heeft. Door het ontbreken van archeologische indicatoren is er geen datering te geven aan de aangetroffen grondlagen. Sporen van een cultuurlaag zijn in de boringen niet aangetroffen. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk gelegen in het feit, dat de onderzoekslocatie zich dicht in de buurt van een gebouw bevindt. Het oorspronkelijke bodemprofiel zal bij de aanleg afgegraven en/of geëgaliseerd en daardoor zwaar verstoord zijn.

Het doel van het onderzoek was, een antwoord te vinden op de in de inleiding gestelde vragen:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

Terugkoppelend naar deze vragen, kunnen we vaststellen dat er in het onderzoeksgebied geen archeologische waarden aanwezig zijn en dat de vragen over aard en datering van de vindplaats en over de te verwachten conserveringsgraad derhalve niet van toepassing zijn.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

7 Aanbeveling

Op basis van het door Synthegra Archeologie bv uitgevoerde onderzoek bestaat er geen bezwaar tegen de voorgenomen plannen op het onderhavige terrein. Mochten er tijdens de werkzaamheden archeologische indicatoren van (pre-) historische activiteiten worden aangetroffen dat geldt hiervoor conform de monumentenwet uit 1988, een meldingsplicht bij het bevoegd gezag, de provinciaal archeoloog van de provincie Zuid Holland, drs. R.H.P. Proos.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051

Gebruikte Literatuur

- Aalst-Houbraken, H.P.W.A. van., 2000: *Inventaris van de archieven van de vrije heerlijkheid en de gemeente Rijnsburg* ([1199] [1503]-1978 (1995), Rijnsburg.
- Boer, D.E.H. de, M.H. Boone & W.A.M. Hessing., 1992: *Delta, Nederlands verleden in vogelvlucht, deel I, De Middeleeuwen: 300 tot 1500*, Leiden.
- Cordfunke, E.H.P. & F.W.N. Hugenholtz., 1990: *Gravin Petronilla van Holland, Holland in het begin van de 12^e eeuw*, Zutphen.
- Es, W.A. van, H. Sarfatij en P.J. Woltering, 1988: *Archeologie in Nederland, de rijkdom van het bodemarchief*. Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Glasbergen, J.B. & S.C.H. Leenheer., 1975: *Duizend jaar Rijnsburg*, Leiden.
- Groenveld, S. 2001, 'Van vyanden und vrienden bedroevet': *De gevolgen van het beleg van Leiden voor de omgeving van de stad*, 3 oktoberlezing 2001. Den Haag.
- Israel, J.I., 1996: *De Republiek 1477-1806, Deel I*, Franeker.
- Markus, W.C. en C. van Wallenburg, 1982: *Toelichting bij de kaartbladen 30 West 's-Gravenhage en 30 Oost 's-Gravenhage*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Mulder, E.F.J. de, c.s., 2003: *De ondergrond van Nederland*. TNO-NITG.
- Plassche, O. van de, 1982: *Sea-level change and water-level movements in The Netherlands during the Holocene*. Meded. Rijks Geologische Dienst **36**, 1.
- Provincie Zuid-Holland, 1999: *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland regio Duin- en Bollenstreek*. Provincie Zuid-Holland, bureau Kartografie, Arnhem.
- Sarfatij, H. 1977, *Die Frühgeschichte von Rijnsburg (8.-12. Jahrhundert), ein historisch-archäologischer Bericht* Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek overdrukken nr. 109, Amsterdam.
- Schoorl, H., 1995: *Het duinlandschap*. In: Barends, S., J. Renes, T. Stol, J.C. van Triest, R.J. de Vries en F.J. van Woudenberg, 1995: *Het Nederlandse Landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht.
- Zagwijn, W.H., 1991: *Nederland in het Holoceen*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : JHU/UIT/SAD/174051